

Boekbesprekingen

Ralph W. Mathisen en Danuta Shanzer ed., *Romans, Barbarians and the Transformation of the Roman world. Cultural interaction and the creation of identity in late antiquity*, Uitgeverij Ashgate Publishing, Farnham 2011, ISBN 9780754668145 €73,92 (hardcover).

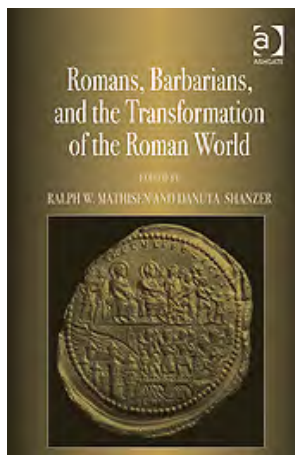
Tussen 1993 en 1998 vond er een enorm onderzoeksproject plaats met de ondertitel *Transformation of the Roman world*. Gesubsidieerd door de *European Science Foundation* werkten er meer dan 150 wetenschappers aan verschillende deelvragen die met bovenstaand thema van doen hadden. Een onvermijdbaar nadeel van deze grootschalige aanpak was dat er van een omvattende conclusie over de oorzaken van de transformatie geen sprake was. Er waren bijna evenveel modellen als wetenschappers (pag. 2).

Deze uitgave, die is ontstaan uit het werk van een selectievere groep wetenschappers die elkaar ontmoeten op eenzelfde plek en tijd, probeert wél een omvattend beeld te geven van hoe de Romeinse wereld grote groepen 'barbaren' incorporeerde en welke veranderingen dit met zich

meebracht. Zo willen de auteurs laten zien dat twee belangrijke componenten van het huidige onderzoek naar de late oudheid, ten eerste het duiden van de veranderingen in de Romeinse cultuur (of deze nu worden getypeerd als 'verval' of 'transformatie') en ten tweede het onderzoek naar de ontwikkeling in de 'barbaarse' zelf-identificatie (de barbaarse *ethno-genesis*) niet los van elkaar zijn te begrijpen.

Een tweede overkoepelende overeenkomst uit de verschillende bijdragen is dat de transformatie van de Romeinse wereld plaatsvond in een Romeinse *setting*. Dit in tegenstelling tot eerder onderzoek, dat aannam dat het zwaartepunt van de transformatie lag bij de komst van de barbaren binnen de Romeinse grenzen,

met de Romeinse wereld in een ondersteunende rol. Tegelijkertijd moet de tegenstelling tussen Romein-barbaar niet te serieus worden genomen. De veranderingen vonden plaats in een Romeinse intellectuele en geografisch-politieke context. De Romeinen hadden vaak wel wat belangrijkers aan hun hoofd dan de invallen van groepen barbaren aan de grenzen van het Rijk en ze leden

dan ook niet aan *barbarophobia*.

Dat wat de auteurs vooral willen aantonen is dat de interactie tussen de Romein en 'de ander' in de late oudheid plaatsvond op elk denkbaar gebied: op sociaal, cultureel, politiek en religieus vlak. Dit verklaart in grote mate waarom de veranderingen in het westen van het Romeinse rijk zo 'rimpelloos' verliepen.

Totzover het gemeenschappelijke doel van dit werk. Want wat vooral opvalt is de enorme verscheidenheid aan onderwerpen in de verschillende hoofdstukken. In totaal zijn er 25 hoofdstukken, elk geschreven door een andere auteur, met elk een andere onderzoeksvraag. Deze hoofdstukken zijn vervolgens ingedeeld in vier thema's: '*Constructing images of the impact and identity of barbarians*', '*Cultural interaction on the Roman/barbarian frontiers*', '*Creating identity in the post-Roman world*' en '*Epilogue: Modern constructions of barbarian identity*'. De eerste twee thema's zijn zelf ook weer onderverdeeld in elk drie delen. Dit doet enigszins gekunsteld aan en zoals de redacteurs zelf ook al toegeven, was dit zeker niet de enige manier om de hoofdstukken in te delen (pag. 11). Zo was er ook een geografisch onderscheid mogelijk geweest. Even verderop wordt benadrukt dat er veel lijnen zijn te trekken tussen de verschillende hoofdstukken die de huidige indeling overstijgen. Volgens Mathisen en Shanzer laat dit vooral zien hoe gevarieerd en complex de interactie tussen de 'barbaren' en de Romeinen moet zijn geweest in de late oudheid.

Dat gevarieerde beeld krijg de lezer van dit boek zeker. Ontstaan uit het in 2005 gehouden zesde tweejaarlijkse congres met, als doorlopend thema: *Shifting frontiers in Late Antiquity* bestrijkt dit boek vele onderwerpen. Hoewel alle onderwerpen met Romeins-barbaarse interactie te maken hebben, variëren de onderwerpen sterk op geografisch en chronologisch vlak. Sommige hoofdstukken gaan over religie, andere proberen archeologisch bewijsmateriaal aan de discussie toe te voegen en ook de economische integratie wordt besproken. Het voordeel van het aandacht schenken aan vele verschillende onderwerpen is dat het voor een historicus die zich specialiseert in de late oudheid een inspirerende en geestverruimende werking kan hebben. Het nadeel is dat het voor de doorsnee in geschiedenis geïnteresseerde lezer waarschijnlijk geen bevredigende ervaring zal zijn om al deze zeer gedetailleerde, specialistische hoofdstukken door te werken. In deze zin is de titel van dit boek enigszins misleidend. Van het ambitieuze doel een overkoepelend beeld te geven van de transformatie van de Romeinse wereld en dan vooral de rol van de barbaren hierin, lees ik, de introductie dus daargelaten, maar weinig terug. Ik krijg de indruk dat iedere auteur zijn eigen deelvraag wil beantwoorden (waar overigens niks mis mee is en waarin iedere auteur ook in slaagt) en dat er naderhand door de samenstellers van dit boek naar een overkoepelende overeenkomst is gezocht om zo toch een samenhang

in dit boek aan te brengen. Van een afsluitende conclusie aan het einde van het boek is dan ook geen sprake, iets wat natuurlijk ook bijna onmogelijk is als er door 28 auteurs, 25 verschillende hoofdstukken zijn geschreven. De kritiek die de auteurs dus hebben op het grootschalige onderzoeksproject uit de jaren '90, gaat mijns inziens (in mindere mate) ook op voor deze uitgave. Er is niets mis met het samenbrengen van veel verschillende onderwerpen die met dunne lijntjes van brede begrippen als 'interactie' en 'transformatie' met elkaar verbonden zijn. Maar het ambitieuze doel van dit boek om het onderzoek naar de interactie tussen de Romeinen en 'barbaren' meer structuur te geven en

eerder onderzoek samen te brengen tot iets beters komt er, te weinig uit. Dat dit een nobele maar bijna onmogelijke missie is, wordt eigenlijk al door Mathisen en Shanzer zelf toegegeven. Aan het einde van hun introductie stellen zij dat er geen duidelijke samenhang tussen de verschillende onderwerpen is en proberen dit vervolgens te bedekken met de mantel van de 'prachtige verscheidenheid en complexiteit' van de late oudheid. Toch is deze uitgave voor iedereen die zich bezig houdt met de late oudheid een geweldige verzameling van verschillend onderzoek.

Rik Groenewoud

Marios Costambeys, Matthew Innes en Simon MacLean, *The Carolingian World*, Uitgeverij Cambridge University Press, Cambridge 2011, 528 pagina's, 22 illustraties, 19 kaarten, ISBN 9780521564946, € 33,99 (paperback).

De karolingische periode is gehuld in nevelen die ons zicht op deze samenleving belemmeren. De oorzaak hiervan ligt niet bij het schaarse bronmateriaal uit deze periode, maar bij de historici die paradigma's hebben ontwikkeld waarin de Karolingers aan het begin of aan het eind van een groot tijdsvak worden geplaatst. In deze visies wordt de karolingische periode gezien als de wieg van de moderne natiestaten, van het feodalisme of van heel hedendaags Europa. Andere

historici beschouwen de achtste en negende eeuw als de laatste dagen van een post-Romeinse wereld; daarna zouden de echte middeleeuwen beginnen. In al deze zienswijzen is de persoon van Karel de Grote verheven tot mythische proporties.

De laatste decennia zijn enkele historici begonnen zich te verzetten tegen deze paradigma's. Volgens hen zijn deze grote verhalen het product van negentiende eeuwse nationalistische geschiedschrijving die sindsdien diep zijn doorgedrongen tot het algemene beeld van de vroege middeleeuwen. De methode waarbij de karolingische tijd wordt benaderd als onderdeel van een grote historische ontwikkeling doet volgens hen echter geen recht aan de periode zelf. De karolingische eeuw zou in zijn

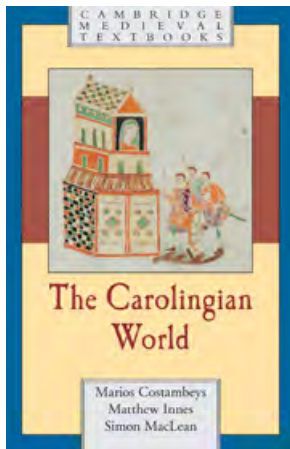
eigen termen beschreven en op zijn eigen merites beoordeeld moeten worden. Dit is ook wat de auteurs van *The Carolingian World* pogen te doen in hun boek en ze slagen daar glansrijk in. Het werk laat de nevelen waarin deze tijd gehuld is opklaren en de specifieke karakteristieken van de karolingische wereld oplichten.

The Carolingian World levert een helder en fris overzicht van de karolingische periode die recht doet aan nieuwe bevindingen in het onderzoek naar de vroege middeleeuwen. Het schenkt aandacht aan recente ontwikkelingen op het gebied van brongebruik (die sterk beïnvloed is door de *linguistic turn* in de historische wetenschap), het belang van archeologie en de hierboven genoemde nieuwe benaderingen van de periode. Hoewel enkele auteurs, zoals Gerd Althoff, verrassend buiten beschouwing zijn gebleven, is de hoeveelheid en verscheidenheid aan werken, theorieën en visies die dit boek heeft geabsorbeerd indrukwekkend. De bibliografie beperkt zich niet uitsluitend tot Engelstalige studies, maar bevat ook belangrijke publicaties uit de Duitse en Franse geschiedschrijving. De noten zijn verhelderend en verrijkend, met duidelijke referenties aan debatten en relevante literatuur.

Naast de intentie om de periode

op zijn eigen merites te beoordelen bevat het boek vier belangrijke thema's. Het eerste is het belang van de karolingische dynastie. Waarom kon deze familie zo lang aan de macht blijven? De auteurs benadrukken dat de koningen weliswaar een aura van uniciteit hadden, maar dit alleen hield hen niet op de troon. De dynastie werd actief beheerd. Er werd hard aan het karolingische imago gewerkt, het aantal troonsopvolgers werd bewust beperkt gehouden en deze zonen werden al vroeg aangesteld als onderkoningen om de legitimiteit van de troonopvolging zeker te stellen.

Het tweede centrale thema is de wederzijdse afhankelijkheid van de koning en de aristocraten. Vaak worden deze twee groepen als elkaars tegenstrevers gezien. De koningen zouden de aristocraten, die steeds meer macht en autonomie zouden willen, in bedwang moeten houden om hun de eenheid van het rijk te handhaven. De hele theorie van opkomst van de aristocratie en val van de koningen aan het eind van de negende eeuw is op deze gedachte gebaseerd. *The Carolingian World* toont echter herhaaldelijk en overtuigend aan dat de koningen en de aristocraten nauw moesten samenwerken om hun beider posities te behouden. De koningen hadden machtige aristocraten nodig om het

gezag in dit immense rijk door te laten dringen tot op lokaal niveau en de aristocraten waren voor de legitimatie van hun positie en mate van invloed deels afhankelijk van koninklijke gunsten. Er vonden wel aristocratische opstanden plaats, maar deze hadden nooit het doel om de karolingische dynastie omver te werpen.

Het derde punt ligt in het verlengde hiervan. *The Carolingian World* benadrukt dat lokalisme het fundament was van de samenleving. Macht had in eerste plaats zijn basis in landbezit, de dorpen vormden het hart van de maatschappij en de economie dreef op de lokale productie. Vaak worden bijvoorbeeld handelsplaatsen als Quentovic en Dorestad gezien als stuwende factoren achter de handel en productie in deze periode, maar de auteurs bewijzen dat het belang van deze interregionale handel gering was. Het was slechts de kers op de taart en kon alleen maar plaatsvinden door het kleine overschot uit de lokale markten.

Het vierde thema is de groei van de kerk als instituut in de negende eeuw. Zij werd daardoor een steeds belangrijker factor zowel in de politiek als in de hoofden en waardenstelsels van de mensen. Deze groeiende invloed van de kerk werd vaak gezien als een bedreiging voor de hegemonie van de karolingische dynastie, maar de auteurs van *The Carolingian World* tonen aan dat deze twee instituten met elkaar verweven raakten en elkaar juist versterkten. Het koningschap werd diep christelijk en de kerk werd een belangrijke steunpilaar van de

legitimatie van de Karolingers.

Aan de hand van deze thema's worden in dit boek cruciale nieuwe inzichten geleverd. Het grootste probleem van dit werk is dat de structuur van het boek de interessante *claims* niet ondersteunt. De auteurs benadrukken bijvoorbeeld in de inleiding het belang van een economische, sociale en culturele benadering van de periode, maar de indeling van het werk is politiek van aard. Hetzelfde probleem doet zich voor bij de bewering dat lokalisme de basis was van de samenleving. Voorafgaand aan het deel waarin het dorpsleven en de lokale economie beschreven worden, komen eerst zeer uitgebreid de centrale politiek en de koningen aan bod. Hoewel in deze hoofdstukken aandacht geschonken wordt aan de belangrijke rol die de aristocratie speelde in het rijk, vormen de koningen het centrale punt van dit narratief. Als de auteurs het belang van lokalisme wilden benadrukken, hadden ze daarmee hun verhaal moeten beginnen. *The Carolingian World* biedt nieuwe en frisse perspectieven, maar giet ze in een oude mal van een politiek gestructureerd verhaal. De structuur bepaalt mede de inhoud en in dit werk komen de twee niet met elkaar overeen.

Daarnaast suggereert de titel dat dit boek een volledig overzicht geeft van de karolingische periode. Dat is niet het geval. De auteurs hebben hun eigen specialisaties een prominente plek gegeven in het verhaal en daardoor hebben andere onderwerpen, zoals karolingische hoge cultuur, schrift en wetgeving niet of nauwelijks

aandacht gekregen. In de inleiding verantwoorden de auteurs netjes hun keuzes (er zijn reeds andere boeken die een beter overzicht geven van deze deelonderwerpen), maar dat neemt niet weg dat de lezer minder krijgt dan hij verwacht.

Deze minpunten drukken echter niet te veel op de waarde van het boek. Het is een goed geschreven werk dat de laatste debatten en ontwikkelingen in dit onderzoeksveld duidelijk weergeeft en het is momenteel het beste overzicht van de karolingische periode voor studenten en docenten. Voor iedereen die zich met deze periode wil bezighouden zou *The Carolingian World* verplichte literatuur moeten worden.

Elmar Hofman